

Středoškolská odborná činnost

28. března byla ve školním kole úspěšně obhájena práce Evy Káňové na téma Šikana ve školním prostředí, kterou zpracovala v rámci základů společenských věd. Práce byla postoupena do krajského kola.

Středoškolská odborná činnost 2006/2007

OBOR 14 - PEDAGOGIKA, PSYCHOLOGIE, SOCIOLOGIE A
PROBLEMATIKA VOLNÉHO ČASU

Šikana ve školním prostředí

Autor:

Eva Káňová

Gymnázium Velké Meziříčí

Sokolovská 27

594 01 Velké Meziříčí

4. ročník

Konzultant práce:

Mgr. Ilona Pokorná

(Gymnázium Velké Meziříčí)

Zadavatel práce:

Mgr. Ilona Pokorná

(Gymnázium Velké Meziříčí)

Velké Meziříčí, 2007

Kraj Vysočina
Anotace

Práce na téma Šikana ve školním prostředí je rozdělena do části teoretické a praktické. Jejím cílem je jednak zpřehlednit informace týkající se dané problematiky, jednak zmapovat výskyt šikany u žáků 8. tříd základní školy a příslušného ročníku víceletého gymnázia ve Velkém Meziříčí a jeho okolí. Informace budou zpřístupněny školám, na nichž byl výzkum uskutečněn, aby je mohly využít.

Teoretická část se zabývá výskytem šikany v historii, definuje šikanu obecně a posléze ji dokládá na konkrétních projevech. Popisuje chování účastníků šikany a zaměřuje se na její prostředí a následky. Sleduje ji ze tří hledisek – jako patologické chování, jako vzájemný vztah agresora a oběti a jako poruchu vztahů ve skupině.

Podstatu praktické části tvoří dotazníkové šetření uskutečněné v únoru 2007, kterého se zúčastnilo 200 respondentů. Z výsledků rozdávaného dotazníku vyplynulo, že většina respondentů dokáže šikanu charakterizovat a uvést důvody agresorů. Šikanu pocítilo více chlapců, většinou od spolužáků z kolektivu třídy a jednalo se hlavně o projevy psychického ubližování. Postižení žáci dosahují průměrného prospěchu či prospívají s vyznamenáním a mají pocit, že se jejich blízcí intenzivně zajímají o dění ve škole.

V případě šikanování by žáci hledali pomoc zejména u rodičů a kamarádů. Respondenti považují potírání šikany za nedostatečné, navrhují způsoby, jak jí čelit a prosazují její radikální trestání.

Ve zkoumané lokalitě se vyskytuje šikana v polovičním rozsahu ve srovnání s celorepublikovými výzkumy.

Součástí práce jsou přehledy odpovědí v podobě tabulek a grafů.

Prohlašuji tímto, že jsem soutěžní práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Ilony Pokorné a uvedla v seznamu literatury veškerou použitou literaturu a další informační zdroje včetně internetu.

V Březském dne 28. 2. 2007

Eva Káňová

Děkuji paní Mgr. Iloně Pokorné za odbornou konzultaci v průběhu mé práce na SOČ, paní Marii Syslové za technickou pomoc a všem respondentům za jejich ochotu a trpělivost při vyplňování dotazníku.

OBSAH

Úvod	5
1. Teoretická část	6
1.1 Historie	6
1.2 Definice	7
1.3 Šikana obecně	8
1.4 Konkretizace šikany	8
1.5 Účastníci šikany	9
1.5.1 Agresor	9
1.5.2 Oběť	10
1.5.3 Prostředí	11
1.6 Následky šikanování	12
1.7 Tři hlediska šikanování	12
1.8 Šikana ve společnosti	14
2. Metodika	16
3. Výsledky	17
4. Závěr	28
5. Diskuse	32
6. Použitá literatura	33
7. Přílohy	34
7.1 Dotazník	34
7.2 Vyhodnocení dotazníků	36
7.2.1 Dotazník 2.A, Gymnázium Velké Meziříčí – předvýzkum	36
7.2.2 Dotazník 3.A, Gymnázium Velké Meziříčí	40
7.2.3 Dotazník 8.A, III. ZŠ Školní	44
7.2.4 Dotazník 8.B, III. ZŠ Školní	48
7.2.5 Dotazník III. ZŠ Školní – celkově	52
7.2.6 Dotazník 8.A, ZŠ Sokolovská	55
7.2.7 Dotazník 8.B, ZŠ Sokolovská	59
7.2.8 Dotazník 8.C, ZŠ Sokolovská	63
7.2.9 Dotazník 8.D, ZŠ Sokolovská	67
7.2.10 Dotazník ZŠ Sokolovská – celkově	70
7.2.11 Dotazník ZŠ Měřín	74
7.3 Dotazník studentů z Gymnázia v Horních Počernicích	78
7.4 Metodický pokyn ministerstva školství	79

ÚVOD

Pojem šikana je v současné společnosti velmi frekventovaný a za pomoci médií se dostal do středu zájmu nejen odborníků, ale i široké veřejnosti. Je spjat zejména s oblastí školství, nicméně můžeme se s ním setkat i na pracovišti, v rodinném prostředí a na dalších místech.

Přes snahu o detabuizaci není o šikaně vždy hovořeno zcela otevřeně. Především se objevují problémy s jejím odhalováním a následně s adekvátním a citlivým přístupem při jejím řešení.

S touto problematikou jsem se setkala již na základní škole. Tehdy jsem ještě nevěděla, že pro opakované urážení jedince existuje odborné pojmenování a že existují účinné způsoby, jak šikanu potírat. Poté, co se ve třídě, kterou v současné době navštěvuji, skutečně řešil problém šikany, začala jsem se o toto téma zajímat hlouběji.

V teoretické části předkládám informace, které jsem čerpala z knižních, časopiseckých a internetových zdrojů. V praktickém oddíle je obsažena stěžejní část mé práce, kterou tvoří dotazník zjišťující rozšíření a způsoby šikany na základních školách na území města Velkého Meziříčí a jeho okolí. Získané údaje jsou zde vyhodnoceny a zpracovány formou tabulek a grafů a jsou také okomentovány.

Cílem této práce je zachytit aktuální situaci v otázkách šikany u žáků osmého ročníku základní školy a příslušného ročníku víceletého gymnázia nikoliv pro pouhé zjištění statutu quo, ale poskytnout její závěry kompetentním pracovníkům jednotlivých škol, aby mohli svým přístupem zmírnit projevy agresivity ve školním prostředí. Teoretická část pak poskytne základní informace o tomto patologickém jevu a shrne dosavadní poznatky odborníků.

1. TEORETICKÁ ČÁST

V této části jsem zpracovala dostupné informace o šikaně, které byly zveřejněné v knížkách, časopisech a na internetu.

1.1 Historie

Od počátků své existence užívali lidé právo odplaty. Pociťované křivdy řešili svépomocí. Tato situace však byla pro rozvoj kultivované společnosti neudržitelná. Role „soudců“ pozvolna přecházela na významné osoby dané pospolitosti. Teprve později, když byla ustanovena justice, naučili se naši předkové vážít si doznání a formou trestu se stalo mučení.

Zatímco Číňané měli pro každý delikt speciální způsob mučení, ve středověkém západním světě vyvinuly národy vlastní klasifikaci hrůzy. Mučení sahalo od vykloubení údů, mrzačení, smrt v ohnivě peci, ukamenování, topení až ke stětí. Mučení a popravky vždy neodolatelně přitahovaly publikum. Lidská krutost odjakživa toužila po krvi a kochala se slzami obětí. Lidé se při popravách bavili jako na nějaké slavnosti.

Většinou nešlo jen o potrestání, ale také o ponížení a pokoření člověka. Za všech dob existovaly v různých historických podobách rozličné pranýře, pláště hanby a trestající masky. Mučitelé přibíjeli oběti ke kůlům, zavírali je do klecí, zavěšovali do košů. A kdokoliv z kolemjdoucích měl možnost poníženou bytost urážet, spílat jí, poplivat ji i udeřit.

Vypalování tělesných znamení sloužilo nejen k identifikaci otroků a vojáků, ale i k označování zlodějů a kuplířů. Oslepování za války i po ní bylo účinnou metodou, jak vyřadit protivníka z boje. Kastrace byla po mnohá staletí prostředkem, jak protivníka pokořit a zabránit mu v plnění potomstva.

Za všech dob bylo zvláště oblíbené bičování. Vítanou podívanou byly jistě rány bičem na obnažené zadnice mladých dívek a žen. Rány bičem nebo důtkami ovšem často znamenaly také smrt.

Trest smrti se vykonával i shozením ze skály nebo z věže. Dějiny zaznamenaly bezpočetné množství lidí zemřelých na hranici. Vždy znova se lidé předhazovali divoké zvěři, lvům, slonům či žralokům. Aby se bolest umírajícího co nejvíce prodlužovala, používalo se také týrání menšími zvířaty – ptáky, krysami a mravenci.

Ke konci 18. století se trest smrti vykonával převážně věšením. I zde bylo ovšem možno prodlužovat utrpení. Pachatel nebyl zardoušen, ale věšeli ho za ruce a nohy. Také ho bylo možno nabodávat na kůl. Z metod mučení se často dají vyčíst i sexuální impulzy. Egypťští faraónové dávali zajatcům utínat nejen ruce, ale i penis. Mnoho náboženských rituálů plodnosti vyžadovalo znásilňování dívek. Málokdy se takový obřad obešel bez rozkošnického bičování nahých ženských těl.

Mučení je speciálním vynálezem lidského ducha. Lidstvo je v zajetí ničivé posedlosti a stále vynalézá nové způsoby mučení, ponižování, zotročování a teroru. Bolest druhých má malou váhu ve srovnání s tím, jaké potěšení může působit agresorům.

Snad jedině strach z trestu a zákony zabraňují tomu, aby krutost člověka nenapáchala ještě více škod.

Kulturní země se zřekly mučení a daly je „do klatby“¹. Místo toho se uplatňuje jemnější a záluďnější forma trápení a týrání. Jde o šikanování, které spočívá v tisíci zlomyslnostech všedního dne. Jejich původci v nás často vyvolávají pocit bezmoci a vzteku. Proto se dá šikanování také přirovnat k nadvládě bezmocných lidí toužících po mstě, kteří se těší z nedostatečné obrany obětí. Šikanování je zároveň demonstrací jakési síly, za kterou však často vězí pochybná, prázdná, téměř imaginární opovážlivost.

Mnohdy stojíme tváří v tvář nekonečným požadavkům vyhlášeným jménem práva nejen na úřadech, ale také na jiných pracovištích (např. v nemocnicích, v advokátních kancelářích). Všude jsou lidé, kterým se zalíbilo demonstrovat před obětí, co je to bezmoc. Pomluvy, šíření cílených indiskrecí (tzn. netaktností) a drobnější zlomyslnosti, izolování kolegy, zrada tam, kde se očekává pomoc, to vše může člověka ničit tělesně i duševně stejně jako mučení.

„Závist, zlomyslnost a nenávisť patří k průvodním znakům lidského života. Ani proti šikanování, zejména perfektně inscenovanému, mnoho nezmůžeme. Zbývá jediné: zachovat klid, udržet si odstup a pokud možno ignorovat celou tuto odpornou a hanebnou hru.“
(Gödtel, 1992)

1.2 Definice

Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane (týrání) a označuje tělesné, psychické nebo kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými osobami (nejčastěji ve vrstevnických skupinách), čímž dochází k omezování a hrubému porušování integrity osobnosti.

Pojem šikana zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první v naší republice před listopadem 1989 veřejně promluvil o tom, co se dělo v socialistické armádě mezi "bažanty" a "mazáky" a co bylo v té době nepřekročitelné tabu.

Šikana je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit, zastrašovat ho, ponižít či jinak mu ublížit. Je to cílené a opakované užití násilí, přičemž je oběť bezbranná (ze situace nemůže uniknout a není schopna se účinně bránit) a útok nevyprovokovala.

Šikana se objevuje ve formě fyzického, psychického útoku nebo obou dohromady. Zahrnuje ponižování, slovní i fyzické napadání, neustálý výsměch, hrubé žertování, omezování osobní svobody, vydírání, braní věcí, poškozování oděvu aj. Vyskytuje se ve škole i mimo školu (např. v zaměstnání). Může být lehčí (není ustavičná) nebo těžká (každodenní). I přes toto rozdělení je výsledek stále stejný - oběť je do budoucna psychicky poznamenána a útočník „vyléčený“ není. Šikana může být přímá (říkání ošklivých a nepřijemných věcí, bití, kopání, vyhrožování atp.) nebo nepřímá (drobné naschvály, ignorování, navádění k sebevraždě, jedovaté poznámky atd.).

---

¹ Mučení zakazuje Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948 a Ženevské úmluvy na ochranu obětí války z roku 1949. Valné shromáždění OSN přijalo roku 1975 Deklaraci o ochraně všech osob před mučením a jiným krutým nelidským či ponižujícím zacházením nebo trestáním.

1.3 Šikana obecně

Šikana je závažnou agresivní poruchou chování nejenom dětského věku. Bezmocnost a slabost oběti agresivní jednání stimuluje a posiluje.

Chování, v němž se objevují prvky šikany, lze sledovat už ve středním školním věku, tj. v době, kdy se třída transformuje na strukturovanou skupinu, která má své normy a hierarchizované role. Skupina je schopna alespoň krátkodobě organizovaně jednat, a prosazovat tak svou nově objevenou sílu. Mnohdy si svou moc dokazuje právě ve vztahu k odlišným a slabým členům. V dětské skupině existuje značný tlak na konformitu², který je posilován potřebou vytvářet jednolitou tlupu, kde jsou všichni členové stejní, případně hodně podobní. Děti staršího školního věku mají již dost fyzické síly, jíž potvrzují svůj status ve skupině – zejména chlapci. Problémem se na této úrovni zralosti stává nedostatek ovládnutí různých silových projevů a pocitu moci, který z nich vyplývá. Riziko se zvyšuje tam, kde byly již dříve zřejmé sklony či návyk jednat agresivně, nebo když dítě nezná či neovládá jiný způsob, jak by se prosadilo. Šikana má s věkem stoupající tendenci (v 8. ročníku bylo takových projevů dvakrát víc než ve 4. ročníku). Má většinou charakter fyzického násilí (36%) nebo vydírání (20%). Velmi významným a alarmujícím zjištěním je fakt, že k šikaně dochází nejčastěji přímo ve škole. (Vágnerová, 2002)

1.4 Konkretizace šikany

Být šikanován je nesmírně nepříjemný zážitek a každý, kdo tento fakt jakkoli zlehčuje, šikanu zjevně na vlastní kůži nikdy nezažil. Být obětí šikanování neznamená snášet jenom fyzickou bolest, nadávky, urážky a denně se při cestě do školy třást strachy, jaké nové formy ponižování si šikanující zase vymyslí. Může to také znamenat poklesnutí sebevědomí a pochybování o sobě. V oběti je mnohdy vyvolán pocit ostudy vůči rodině a možná také zklamání a odsuzování okolí za to, že jí nijak nepomáhají.

Šikanování se vyskytuje ve školách také proto, že je její existence popírána či bagatelizována. V důsledku toho může docházet k podceňování prevence. Tato skutečnost není pouze chybou individuí, která někoho šikanují, ale také jejich obětí, které o tom, že jsou šikanovány, nikomu neřeknou. Nemalý podíl viny nesou rovněž lidé, kteří o šikanování vědí, ale ignorují ji a často ji pokládají za projev dětských her. Agresori mnohdy kalkulují s tím, že nebudou odhaleni a že za své nevhodné jednání nebudou potrestáni.

Slovní napadání (například pokřikování směšných přezdívek, nadávky nebo snaha ztrapnit někoho) může být často stejně nepříjemné či ještě více ponižující než napadání fyzické. Slovní napadání lze ignorovat, což vždy nezaručí, že se agresor stáhne do ústraní. Naopak je možné, že ho to povzbudí, aby ve svém jednání pokračoval a donutil šikanovaného k reakci.

Vhodným a účinným způsobem, jak odzbrojit šikanujícího, je dát mu najevo, že se jím nenecháme zastrašit a že nemá šanci na úspěch. Bohužel, asertivním jedincem s přiměřeným sebevědomím, který by byl schopen takto reagovat, však není každý. Agresor si je vědom, že projevit svou silovou převahu může u osob slabých a snadno zranitelných, kteří nemívají široký okruh kamarádů a často jsou považováni za outsidersy. Může pro ně být obtížné, svěřit

---

² Podstata konformity spočívá v tom, že se jedinec podrobí nátlaku skupiny. Dochází k tomu, když existuje konflikt mezi silami v jednotlivce, které ho vedou k chování, hodnocení a myšlení vlastním směrem, a mezi nátlakem skupiny.

se se svým problémem další osobě, která by mu mohla pomoci. Navíc pocítují strach z opakované a zpravidla vystupňované šikany.

Člověk, který někoho šikane, často trpí určitým nedostatkem či komplexem méněcennosti (nestimulující rodinné prostředí, nedobrá prospěch apod.), který chce potlačit prostřednictvím ponižování jiných.

1.5 Účastníci šikany

Osobnostní charakteristiky iniciátorů a obětí šikany, členů skupin, v nichž se šikane, jsou pro vznik a vývoj tohoto jevu velmi důležité. Svůj význam zde hrají i osobnosti pedagogů. Za nejvýznamnější rizikové faktory spouštějící šikanu ovšem můžeme považovat osobnostní charakteristiky jejich iniciátorů, obětí a jejich vzájemný vztah. V některých případech můžeme nabýt dojmu, že se mezi těmito jedinci jedná o naplňování skrytého scénáře, který se projevuje „zvláštní spoluprací“, kdy do sebe jejich vzájemné potřeby a chování zapadají.

Existují však i jiné spouštěcí možnosti. Děje se tak například v rámci zavedených tradic v učňovských internátech, dětských domovech, výchovných ústavách, věznicích či dříve při výkonu vojenské služby. Mechanismus šikanování tu jakoby začne žít samostatným životem. Nezáleží příliš na tom, kdo přijde a kdo odejde. Šikanování zůstává zaběhnutým systémem předávaným z jednoho ročníku do druhého.

Nyní se zaměřím na klíčové účastníky šikany, tzn. na agresora a oběť.

1.5.1 Agresor

Kdo jsou agresori? Podle Michala Koláře jsou to osoby výrazněji egocentricky zaměřené, tzv. sebestředné. Často se považují za střed světa a mravní normy si upravují podle svých potřeb. Úcta k člověku je jim cizí a porozumět utrpení a bolesti bližního je nad jejich možnosti. Používají lidi jako věci, které lze využít, a jejich zúžený pohled skutečně vnímá šikanování jako „zábavu a legraci“. Tito lidé nemají žádné vědomé pocity viny, netrápí se skutečností, že někomu ublížili, a zasloužený trest vnímají jako křivdu. Chybí jim kritický náhled na nemorálnost jejich jednání, bývají necitliví a bezohlední. Agresori jsou také jedinci tělesně silnější, starší, vyspělejší nebo v početní převaze.

Agresori – iniciátoři jsou vždy „ti silní“, alespoň v dané skupinové konstelaci. To znamená, že to jsou žáci, kteří uměli svůj strach skrývat (i před sebou) a zneužívají strachu druhých. Jejich afektivní výbava (temperament,...), kterou dostali do vínku, jim automaticky umožňuje při tělesné a psychické zátěži reagovat „silně“. Tváří v tvář konfliktům umí potlačovat nejistotu. Zápas spojený s rizikem v nich vyvolávají jakousi euforii, která přehlušuje vnitřní neklid a strach. Tito psychičtí siláci jsou zpravidla i fyzicky zdatní, přinejmenším ve srovnání s obětí. Občas mívají i zkušenost s bojovým uměním, nebo se o něj alespoň teoreticky (na videu) zajímají, a živí tím svou útočností. (Kolář, 1997)

Šikanující má zvýšenou potřebu sebeprosazení, kterou buď nemůže uspokojit v jiné oblasti z důvodu omezených schopností, nebo má návyk řešit všechno násilím. Bývá spíše podprůměrným, méně úspěšným žákem. Tendence k agresi je spojena s podezíravostí vůči

okolí. Jedinec promítá do ostatních svoje vlastní postoje a sklony ubližovat druhým (podezírání je z toho, co má tendenci dělat sám). Zpravidla se projevuje agresivně již od raného věku, a to generalizovaně (tzn. všeobecně). V jeho chování je zjevný nedostatek citlivosti a ohledu k ostatním.

Pohotovost k agresivnímu chování posiluje zkušenost z rodiny - rodiče šikanujících dětí bývají k agresivnímu jednání tolerantnější a sami ve výchově užívají fyzické tresty. Váží si více násilného řešení problémů než jiných způsobů. Opět se většinou jedná o děti, které nemají dostatečné citové zázemí, ale zato mají zkušenosti s negativním postojem rodičů (nezájmem, odmítáním až nenávistí). (Vágnerová, 2002)

Mechanismus proměny zdravé, neinfikované skupiny ve skupinu nemocnou, proměny normálního slušného žáka v brutálního agresora, proměny pohodově se vyvíjejícího žáka ve zlomeného, na agresorovi závislého člověka, je velmi složitý a při nezasvěceném pohledu nepochopitelný proces. Někteří lidé tuto změnu nejsou vůbec schopni připustit a kategoricky ji odmítají. Rodiče agresorů například zpravidla popírají, že by jejich dítě bylo schopno mučít spolužáka a libovat si v tom.

1.5.1.1 Typy agresorů

Michal Kolář zaznamenal výskyt tří hlavních typů agresorů – iniciátorů šikanování:

1. typ

Hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování: šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy: častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo napodobovali.

2. typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování: násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy: časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování: šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, patrná snaha vypíchnout "humorné" a "zábavné" stránky.

1.5.2 Oběť

Postihnout, jak vypadá oběť šikanování, je obtížnější, než zachytit charakteristiku agresora. Téměř v každé skupině se najde nějaká, byť i menší oběť. Ty se však od sebe navzájem

mohou velmi lišit. Navíc někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr může být víceméně nahodilý. Obětí se může stát jakékoliv dítě. Přesto na školách existují i typické oběti, které jsou opakovaně týrané. Nejedná se vždy o defektní jedince, je u nich příliš viditelná bojácnost, která bývá v důsledku potupných zkušeností vystupňována do krajnosti. Důležitá je i jejich vrozená slabá reaktivita v zátěžových situacích. Narozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomí či přílišné sebekritičnosti

Existují také určité charakteristiky, které zvyšují riziko, že někdo bude šikanován (oběti bývají často oslabené, tzn. mívají tělesný či psychický handicap, případně se liší od skupinové normy či jsou v menšině). Bývají to tiché, plaché, úzkostné a nejisté děti s nízkým sebevědomím. Jsou zvyklé se podřizovat. Z psychických znevýhodnění jde také o opožděný duševní vývoj. Jestliže se mentální postižení projevuje dezorientací v sociálních vztazích, naivitou, těžkopádností, závislostí a zvýšenou sugestibilitou, je velké nebezpečí, že takový žák bude zesměšňován, ponižován a později tvrdě šikanován. Oslabení odolnosti vůči šikanování, která může dítě postihnout, je celá řada. Může se jednat o depresivní stav nebo vyčerpání po dlouhodobé nemoci či o nízký socioekonomický status rodičů. Tyto děti také nemívají dobrý sociální status, často jde o samotáře, které ostatní považují za nesympatické a „divné“. Nebývají sociálně zdatné: neumějí navazovat kontakt, bývají málomluvné a pasivní. Jejich školní prospěch zde nehraje významnější roli. V rodinném prostředí shledal P. Říčan (1995) jen zvýšenou úzkostnost matek a z ní vyplývající nedostatečné vedení k samostatnosti a sebeprosazení. (Vágnerová, 2002)

Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, mimořádnost ve vzhledu, apod.

1.5.3 Prostředí

Šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci.

V každé nové třídě a výchovné skupině se záhy utvářejí obecně přijímané normy. Po jejich ustavení se již obtížně mění. V infikované skupině, která postrádá obranyschopnost, zpravidla dochází k tomu, že podskupina agresorů uchvátí neformální role vůdců a prosadí své normy jako normy celé skupiny. Pokud k tomu dojde, nastane situace silně navozující konformitu i u méně ovlivnitelných jedinců. Normy se stanou skupinovým zákonem, který zásadně ovlivňuje postoje a chování žáků, především legalizuje násilí a morálně ho ospravedlňuje. Díky tomu žáci vidí týrání slabých jako normální a vůbec je nenapadne, že je něco v nepořádku a že by měli učitelé něco říct. Lidská schopnost rozlišovat dobré a zlé je vyražena z provozu.

Formám skupinového šikanování vychází vstříc tendence člověka k závislému, nesvobodnému jednání. Jde o konformitu a závislou poslušnost k autoritě. Z praxe je zřejmé, že jakákoliv organizace nebo skupina vyžaduje pro své fungování určitý vztah autority a podřízenosti. Zdá se však, že významná část lidí vyhledává závislost na mocensky založených jedincích, protože se bojí vlastní svobody. Vzhledem ke své nejistotě při absenci určité autority vychází tato podskupina vstříc jakékoliv autoritě, nedokáže posoudit hlubší kvalitu osobnosti, umí rozlišit pouze vnější sílu.

1.6 Následky šikanování

1. poškození fyzického a psychického zdraví obětí
2. fixování antisociálních postojů u agresorů
3. ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny
4. snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku

Šikana je silným sociálním stresorem. Tomuto vymezení odpovídají i potíže, které se u obětí šikany objevují. Je možné zařadit je do kategorie posttraumatické stresové poruchy, které se projevují čistě psychickými i somatizujícími symptomy. Psychickými důsledky šikany bývají: zvýšený sklon k úzkosti, depresivní ladění, akcentace obranného postoje a senzitivní vztahovačnost. Somatické projevy mohou zahrnovat poruchy spánku, svalovou tenzi, snížení imunity, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody. (Vágnerová, 2002)

Systematické násilí vede u oběti také k rozpadu její původní identity a nastolení nové, alternativní identity, plně poplatné vůdcům šikanování. Žáci považovaní za kořist si nechávají odejmout svobodnou volbu rozhodování, ale nejsou si toho vědomi. Jsou manipulováni (psychická manipulace, nabývající až formy hypnózy). I u nás jsou známy případy těžkých ublížení na zdraví a suicidálního³ jednání oběti.

Šikana je vždy záležitostí celé skupiny. Jejím důsledkem je deformace sociálních vztahů, hierarchie rolí a postojů k normám. Nebyla by možná, kdyby ji zbývajících členové skupiny odmítli. Značným problémem je společenská tolerance šikany a její bagatelizování. Tendence popírat šikanu může být obranou v situaci, kdy se proti ní jedinec cítí bezmocný a nedovede tento problém řešit. Ukázalo se, že tento postoj volí značná část lidí, kterých se šikana přímo osobně netýká. V tomto směru je významný nejenom postojový stereotyp dané společnosti k šikaně, ale i názory na šikanující a šikanované. Problémem na všech věkových úrovních je nepříznivé hodnocení oběti, kterou bývá nesympatický jedinec s malou prestiží. Vztah k obětem šikany bývá tudíž ambivalentní, nejčastěji jde o kombinaci soucitu a pohrdání.

„Šikana se stala součástí skupinových sociálních norem např. v armádě. Zde mívá charakter rituálu, který je přehlížen nebo tolerován (Kazda, Tomeček, 1996). Za těchto podmínek se přenáší sociálním učením i na další generace. Starší voják si svou negativní zkušenost se šikanou kompenzuje na mladším. Mladší ví, že se také dočká výhodnější role a pak bude mít potřebnou moc on atd. Doba a role jsou zde přesně určeny. Šikana je projevem zneužití moci, kterou jedinec svým postavením získal. K tomu může dojít kdekoli, rostoucí pozornost se věnuje např. šikaně na pracovišti tzv. mobbingu.“ (Vágnerová, 2002)

1.7 Tři hlediska šikanování

První pohled na šikanování: mezi šikanování - jako nemocné čili patologické chování - řadíme hlavně ty nejnápadnější projevy, které porušují školní pravidla, nebo dokonce naplňují

---

³ Suicidium je definováno jako sebepoškozující akt s následkem smrti, který je způsoben sebou samým, s vědomým úmyslem zemřít. Suicidální chování zahrnuje suicidální myšlenky, suicidální pokus a dokonané suicidium.

skutkovou podstatu trestných činů. Tento pohled je v praxi nejběžnější a většinou také jediný. Pro prvotní orientaci v situaci je ale nezbytný a nezastupitelný.

Pro větší přehlednost uvádím příklady šikany, kterou lze podle agrese rozdělit na přímou a nepřímou, fyzickou a verbální či aktivní a pasivní. Vzhledem k těmto třem dimenzím můžeme projevy agrese a jejich příklady rozdělit takto:

1. **Fyzické aktivní přímé:** Útočníci oběť věší, škrtní, kopou, fackují.
2. **Fyzické aktivní nepřímé:** Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
3. **Fyzické pasivní přímé:** Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů.)
4. **Fyzické pasivní nepřímé:** Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod. (Odmítnutí splnění požadavků.)
5. **Verbální aktivní přímé:** Nadávání, urážení, zesměšňování.
6. **Verbální aktivní nepřímé:** Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
7. **Verbální pasivní přímé:** Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
8. **Verbální pasivní nepřímé:** Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Pod druhým hlediskem uvádí Michal Kolář šikanování jako závislost.

Zde jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Terén tohoto nesvobodného a nesymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého.

Tento princip diktuje rozdělení žáků ve většině skupin na ty silné, kteří dokáží svůj strach skrýt tím, že ho vyvolají u ostatních a ty slabé, kteří jsou strachem tak ochromeni, že ukážou všechny slabosti, které chtěli zakrýt. Při pokročilých stadiích šikanování se obvyklé hraní a experimentování se strachem zvrtné v závislost mezi agresorem a obětí. Agresorovi to přináší pocit nadřazenosti a moci. U oběti většinou dojde k prolomení obrany vůči tělesné, psychické a fyzické bolesti a může se vytvořit až extrémní forma závislosti – identifikace s agresorem (projevuje se tak, že oběť považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho).

Třetím hlediskem je šikanování jako porucha vztahů ve skupině.

Jde tu zejména o to, že šikana se nevztahuje jen na agresora a oběť, ale i na skupinu, ve které vznikla. Tato část silně souvisí s vývojem šikany ve skupině a proces šikanování zpravidla představuje určité onemocnění celé skupiny, které má svůj vývoj a prochází pěti stádii:

1. stadium – Ostrakismus

V každé skupině se najdou lidé, kteří jsou nejméně uznávaní, nejméně oblíbení a právem se cítí nemilovaní. Ostatní takového žáka více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, intrikují proti němu, dělají na jeho účet různé legrácky apod.

2. stadium – Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci působit jako jeho ventil. Může to být před písemnou prací, po konfliktu s učitelem, ale také paradoxně v situacích, kdy o nic nejde – na horách, na brigádě. Zážitek agresorů při týrání slabých a ustrašených spolužáků může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení zábran a oni začnou agresivní chování opakovat.

3. stadium – Vytvoření jádra

Toto stádium je považováno za klíčový moment, kdy se rozhoduje, zda se počáteční stádium šikany přehoupne do stádia pokročilého. Jestliže se přitvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců nepostaví pevná hráz, potom se často utvoří úderné jádro, skupinka agresorů, která systematicky, nikoliv náhodně, začne šikanovat nejvhodnější oběti.

4. stadium – Většina přijímá normy

V tomto stádiu pokročilé šikany jsou normy agresorů přijaty většinou a následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. Skupina zůstává navenek zachována, avšak místo aby fungovala, rozkládá se zevnitř. U členů přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je poplatná normám vůdců.

5. stadium – Totalita neboli dokonalá šikana

Žáci jsou rozděleni na „otrokáře a otroky“, kde agresori sebe sama označují za nadlidi, krále atd. a své oběti za podlidi a poddané atd. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné, od peněz po školní znalosti. Největším důkazem moci nad těmito otroky je skutečnost, že jim otrokáři mohou způsobit bolest, znásilňovat je všemi způsoby a oni nejsou schopni se bránit. Čas pracuje pro nárůst a zdokonalování násilí.

1.8 Šikana ve společnosti

Šikanování se ve větší či menší míře vyskytuje všude. Zárodečně stupně šikanování zamořují většinu formálních skupin ve školách a výchovných zařízeních, kde se praktikuje tradiční způsob pedagogické práce. Z těchto mírných šikan se vyvine do pokročilých stadií významné procento infikovaných skupin. Podle výzkumu doc. Říčana, který se zabýval šikanováním v pátých a šestých třídách pražských základních škol, je takto vytvořených asi 20% skupin infikovaných šikanou.

Do skrytého života nemocné skupiny je obtížné proniknout. Platí to zvláště pro čtvrté a páté stadium šikanování u starších dětí a mládeže. Odhalení pokročilé šikany brání hned několik důvodů:

1. od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace
2. agresori často úporně a vynalézavě lžou, používají falešné svědky a nutí oběti ke lhaní nebo odvolání výpovědi
3. pro ostatní členy nemocné skupiny je příznačný strach vypovídat, chápou to jako

„bonzování“

4. někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu
5. někteří rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování
6. při některých typech pokročilých šikan pedagogové chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování

Často lidé, kteří jsou v bezprostředním kontaktu se šikanou, vědí o této problematice velice málo. V přípravě pedagogů citelně chybí systematický zážitkový výcvik v práci se skupinovou dynamikou⁴. Pedagogové nejsou vyzbrojeni pro boj se šikanováním teoreticky ani prakticky. Když vyjde šikana najevo, ve většině případech se obtížně řeší (např. vina je svalována na vedoucího skupiny, vyšetřují se oběti i agresori společně, berou se vážně falešní svědkové, ...)

Naštěstí poslední dobou se hlavně díky medializaci zvyšuje zájem o kvalitnější řešení případů šikanování a díky intervenčním programům (např. Olweusův program⁵) se zvyšuje prevence tohoto problému.

---

⁴ Dynamika sociální skupiny zahrnuje jak způsob, jak na sebe její členové vzájemně působí, jak ovlivňují jeden druhého, resp. jak celkové sociální dění ovlivňuje jednání a prožívání jedince, tak i to, jak jedinec naopak ovlivňuje svoji vlastní pracovní skupinu. S tímto pojmem poprvé přišel v roce 1943 Kurt Lewin.

⁵ Dan Olweus byl v roce 1983-85 pověřen norským ministerstvem školství k vedení celonárodní kampaně proti šikanování. Nadstandardní součástí této frontální strategie byl intervenční program „What We Can Do About Bullying“ na 42 základních a středních školách v Bergenu. Výsledkem programu bylo snížení výskytu šikanování během dvou let o 50%. Předmětem studie bylo asi 2500 chlapců a dívek ve věku od 10 do 15 let. Hlavní části programu byly: publikace pro učitele (obsahově podobná prvním dvěma částem Olweusovy knihy Šikanování ve škole), skládací brožura pro rodiče, videokazeta a dotazník Útočník/oběť (Olweus, 1993).

2. METODIKA

Práce je rozdělena na dvě části. První je zaměřena teoreticky a obsahuje informace vyhledané v odborné literatuře, časopisech a na internetových stránkách.

Druhá část je zaměřená prakticky a zahrnuje výsledky realizovaného výzkumu (tabulky, grafy, komentář), který mapuje situaci v otázkách šikany u žáků 8. ročníku základní školy a odpovídajícího ročníku víceletého gymnázia ve Velkém Meziříčí a jeho okolí. Věková kategorie 13 – 14 let byla vybrána proto, že tito jedinci navštěvují již třetím rokem druhý stupeň základní školy, a tudíž měli dostatek času poznat se s ostatními spolužáky. Protože nebudou v letošním školním roce absolvovat, mohou být případné problémy plynoucí z výzkumu řešeny. Navíc v tomto věku by si měli být žáci plně vědomi důsledků svého chování.

Před samotným výzkumem jsem uskutečnila pilotážní průzkum terénu v městských školách. Pohovořila jsem s řediteli škol o tématu a účelu mé práce, o průběhu sbírání údajů a dohodla se s nimi na termínech a realizaci sběru údajů. Rovněž jsem uskutečnila předvýzkum, abych zjistila, zda sestavený dotazník bude žákům srozumitelný a jeho výsledky budou validní. Předvýzkum byl realizován v sekundě gymnázia (viz příloha 8.2.1 Dotazník 2.A, Gymnázium Sokolovská – předvýzkum).

Pro sběr údajů jsem zvolila jako výzkumný nástroj anonymní dotazník. Na školách ve Velkém Meziříčí jsem jej administrovala osobně. Vyučující základní školy v Měříně jej žákům zadala sama (pozn. dotazník obsahoval průvodní dopis a instrukce pro žáky – viz příloha). Dotazník se skládal ze dvou částí. První zjišťovala základní informace o respondentech (pohlaví, prospěch žáků a zda se jedná o žáka žijícího na venkově či ve městě). Druhá část se již týkala zjišťování samotného problému šikany a obsahovala 14 položek.

V dotazníku byly použity zejména otázky polouzavřené, v menší míře pak otázky otevřené (počet odpovědí se zde neshoduje s počtem respondentů, protože někteří uváděli více možností) a uzavřené. Na konci dotazníku mohli respondenti v položce vlastní názor vyjádřit případné poznámky, postřehy a komentáře. Vyplňování dotazníků žákům trvalo cca 20 minut. Sběr údajů byl uskutečněn v únoru tohoto roku.

Osloveny byly všechny místní vzdělávací instituce tohoto typu (celkem 4) a tři se aktivně zapojily. Z oslovených vesnických škol v okolí (osloveny 4) se zapojila pouze jedna. Celkově dotazník vyplnilo 200 respondentů.

Součástí práce jsou rovněž přílohy (vlastní výzkumný dotazník, zpracování výsledků jednotlivých tříd, ilustrující výzkum a metodický pokyn ministerstva školství).

3. VÝSLEDKY

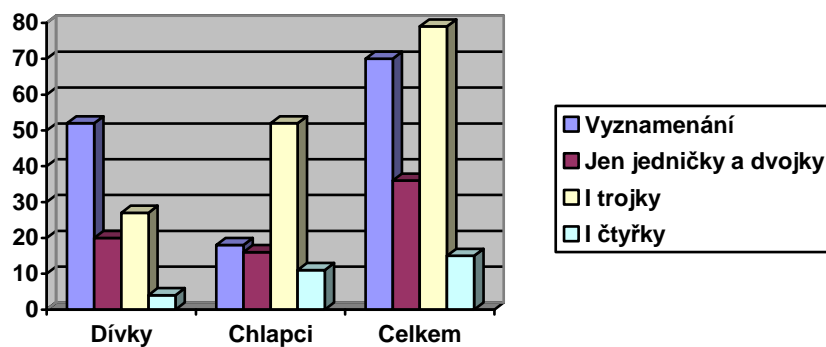
Část I.

Vyplnilo:

Dívky	103
Chlapci	97
Celkem	200

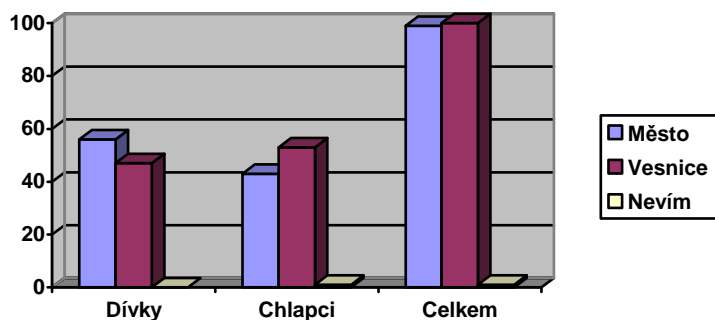
Prospěch:

	Dívky	Chlapci	Celkem
Vyznamenání	52	18	70
Jen jedničky a dvojky	20	16	36
I trojky	27	52	79
I čtyřky	4	11	15

Bydliště:

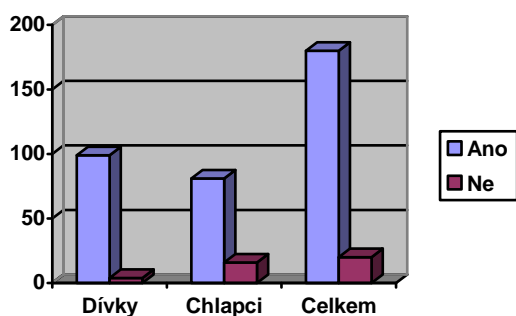
	Dívky	Chlapci	Celkem
Město	56	43	99
Vesnice	47	53	100
Nevím	0	1	1

Část II.

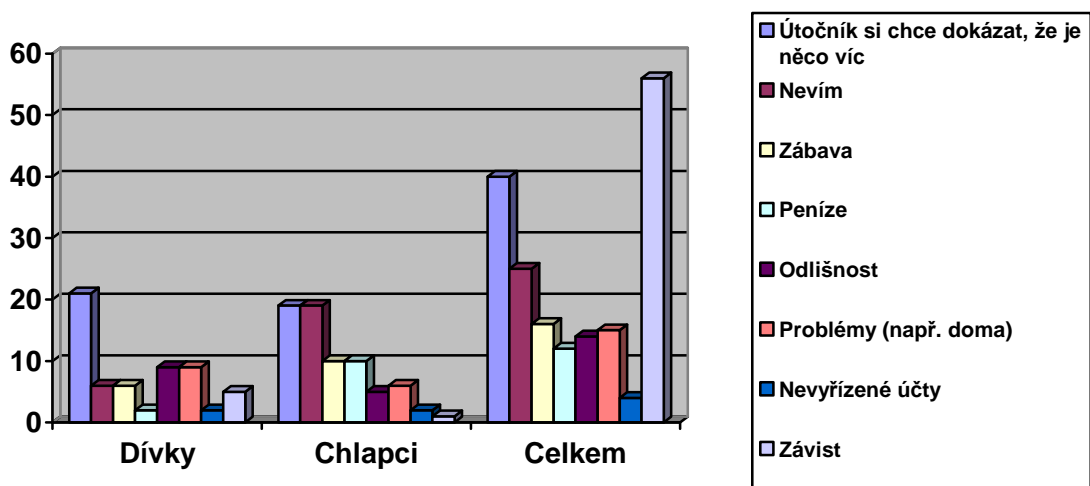
1. Dokážete vyjádřit, co znamená slovo šikana?

	Dívky	Chlapci	Celkem
Ano	99	81	180
Ne	4	16	20

2. Jaké jsou podle vás „důvody“ k tomu, aby někdo někoho šikanoval?

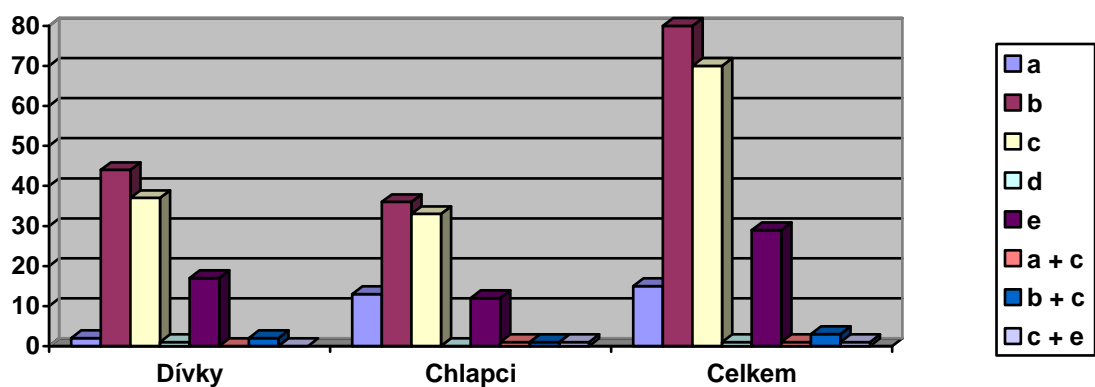
	Dívky	Chlapci	Celkem
Útočník si chce dokázat, že je něco víc	21	19	40
Nevím	6	19	25
Zábava	6	10	16
Peníze	2	10	12
Odlíšnost	9	5	14
Problémy (např. doma)	9	6	15
Nevyřízené účty	2	2	4
Závist	5	1	56

3. Jak byste reagovali, kdybyste viděli, že někdo někomu ubližuje?

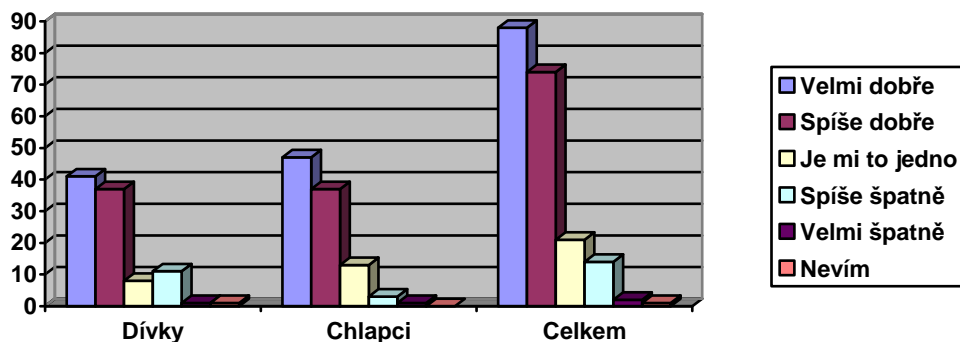
- nezasahoval/a bych do toho a nechal/a si to pro sebe
- nezasahoval/a bych do toho, ale řekl/a bych o tom někomu dospělému
- okamžitě bych se zastal/a oběti
- přidal/a bych se k útočníkovi
- jiná reakce:

	Dívky	Chlapci	Celkem
a	2	13	15
b	44	36	80
c	37	33	70
d	1	0	1
e	17	12	29
a + c	0	1	1
b + c	2	1	3
c + e	0	1	1

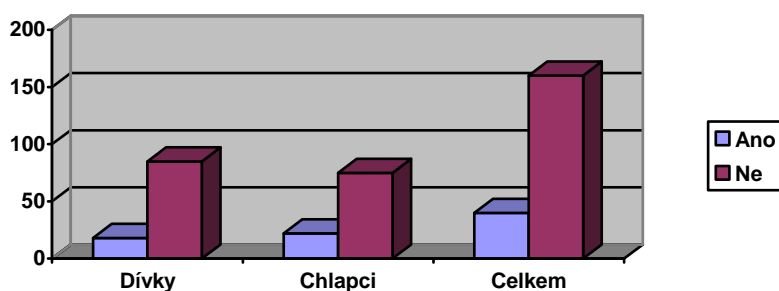
4. Ve své současné třídě se cítím:

	Dívky	Chlapci	Celkem
Velmi dobře	41	47	88
Spíše dobře	37	37	74
Je mi to jedno	8	13	21
Spíše špatně	11	3	14
Velmi špatně	1	1	2
Nevím	1	0	1

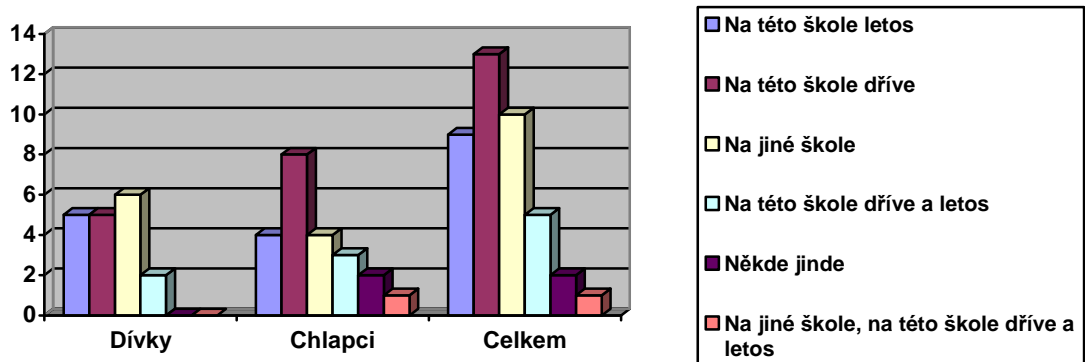
5. Máte pocit, že jste byli (nebo jste) někdy šikanováni?

	Dívky	Chlapci	Celkem
Ano	18	22	40
Ne	85	75	160

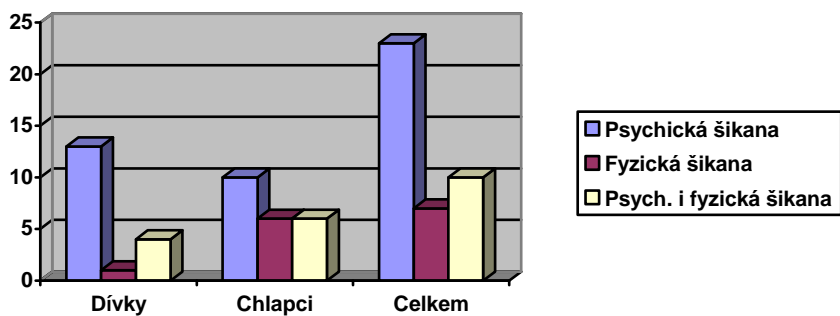
6. Bylo to (je to):

	Dívky	Chlapci	Celkem
Na této škole letos	5	4	9
Na této škole dříve	5	8	13
Na jiné škole	6	4	10
Na této škole dříve a letos	2	3	5
Někde jinde	0	2	2
Na jiné škole, na této škole letos a dříve	0	1	1

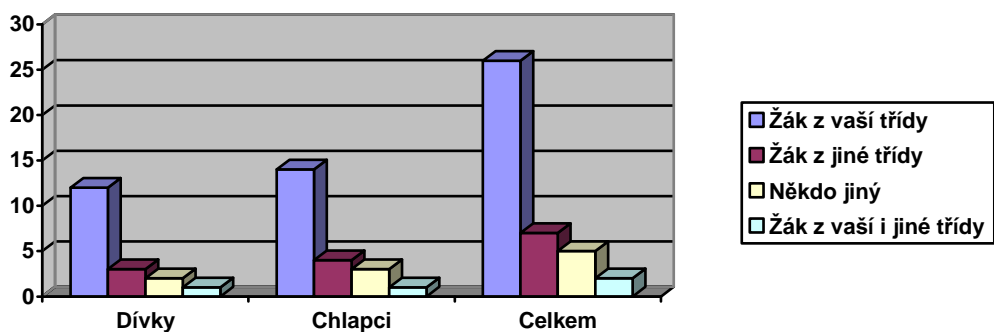
7. Jak vám bylo ubližováno?

	Dívky	Chlapci	Celkem
Psychická šikana	13	10	23
Fyzická šikana	1	6	7
Psych. i fyzická šikana	4	6	10

8. Kdo vám ubližoval (ubližuje)?

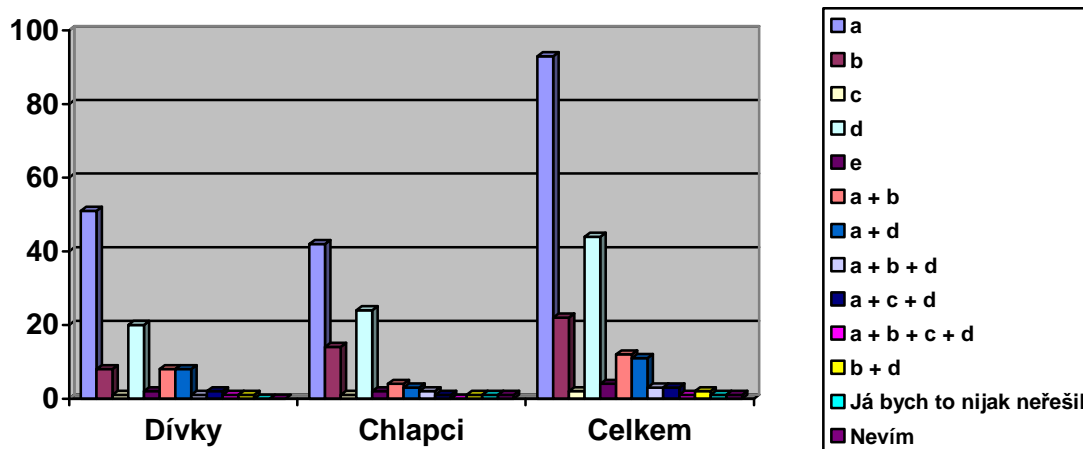
	Dívky	Chlapci	Celkem
Žák z vaší třídy	12	14	26
Žák z jiné třídy	3	4	7
Někdo jiný	2	3	5
Žák z vaší i jiné třídy	1	1	2

9. Na koho byste se obrátili, kdybyste potřebovali při tomto problému radu nebo pomoc?

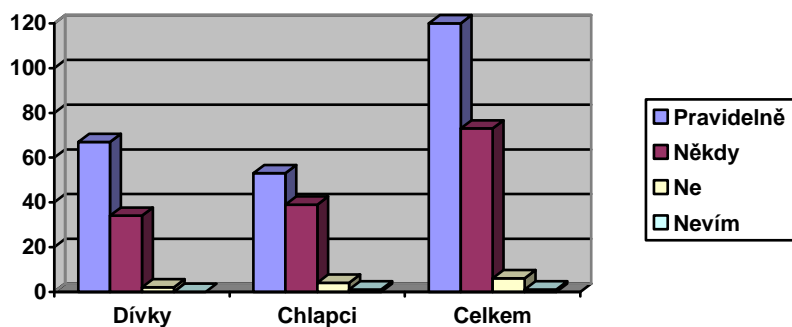
- a) na rodiče
- b) na učitele
- c) na sourozence
- d) na kamaráda
- e) na někoho jiného:

	Dívky	Chlapci	Celkem
a	51	42	93
b	8	14	22
c	1	1	2
d	20	24	44
e	2	2	4
a + b	8	4	12
a + d	8	3	11
a + b + d	1	2	3
a + c + d	2	1	3
a + b + c + d	1	0	1
b + d	1	1	2
Já bych to nijak neřešil	0	1	1
Nevím	0	1	1

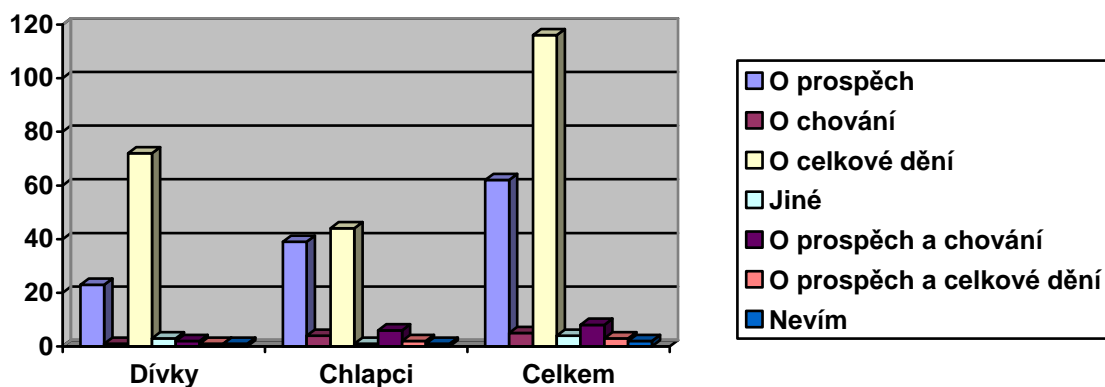
10. Zajímají se vaši blízcí (rodinní příslušníci) o to, jak jste se měli ve škole?

	Dívky	Chlapci	Celkem
Pravidelně	67	53	120
Někdy	34	39	73
Ne	2	4	6
Nevím	0	1	1

11. Pokud se rodiče zajímají o to, jak jste se měli ve škole, o co se zajímají nejvíce?

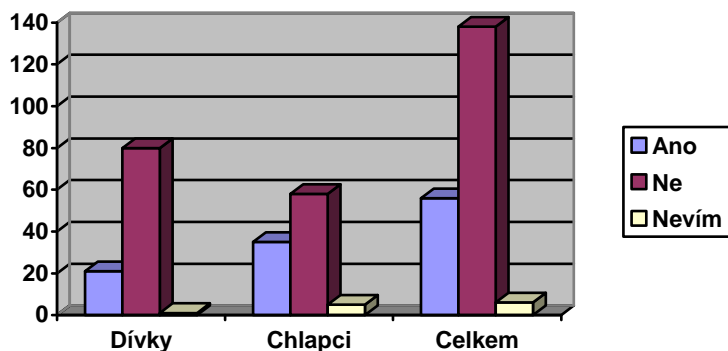
	Dívky	Chlapci	Celkem
O prospěch	23	39	62
O chování	1	4	5
O celkové dění	72	44	116
Jiné	3	1	4
O prospěch a chování	2	6	8
O prospěch a celkové dění	1	2	3
Nevím	1	1	2

12. Zdá se vám, že je boj proti šikaně dostatečný?

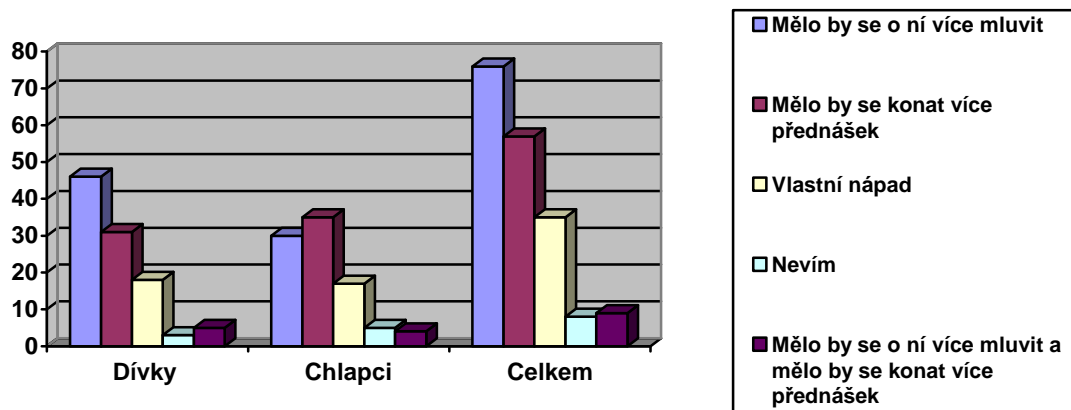
	Dívky	Chlapci	Celkem
Ano	21	35	56
Ne	80	58	138
Nevím	1	5	6

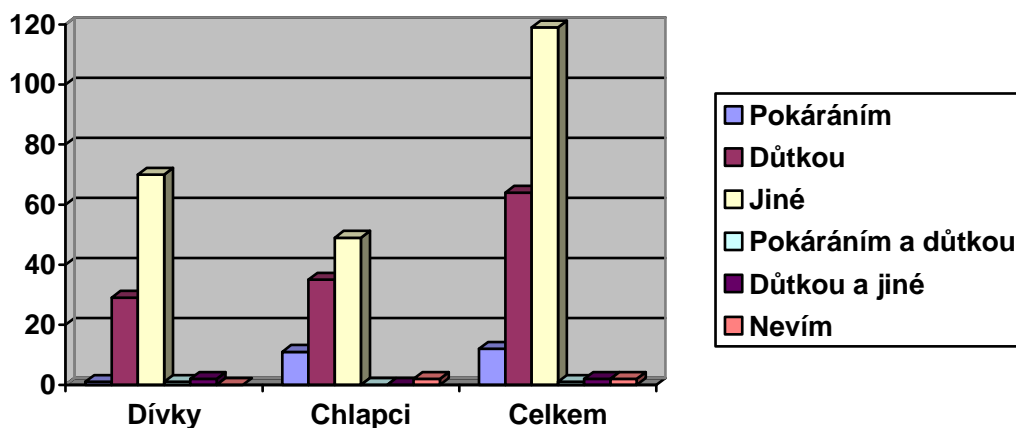
13. Co by se mělo v boji proti šikaně zlepšit?

	Dívky	Chlapci	Celkem
Mělo by se o ní více mluvit	46	30	76
Mělo by se konat více přednášek	31	35	57
Vlastní nápad	18	17	35
Nevím	3	5	8
Mělo by se o ní více mluvit a mělo by se konat více přednášek	5	4	9

14. Jak byste potrestali člověka, který šikanuje?

	Dívky	Chlapci	Celkem
Pokáráním	1	11	12
Důtkou	29	35	64
Jiné	70	49	119
Pokáráním a důtkou	1	0	1
Nevím	2	0	2

Dívky a chlapci pocitující šikanu; jejich bydliště a prospěch

Bydliště	Dívky		Chlapci		Celkem		
	Vesnice	Město	Vesnice	Město	Vesnice	Město	
Vyznamenání	3	4	0	4	3	8	11
Jen jedničky a dvojky	3	0	2	0	5	0	5
I trojky	2	4	6	5	8	9	17
I čtyřky	2	0	3	2	5	2	7

Dívky pocitující šikanu; jejich prospěch a zájem blízkých osob o dění ve škole

		Vesnice	Město
Pravidelný zájem blízkých	U dívek s vyznamenáním	4	1
	U dívek s dvojkami	1	0
	U dívek s trojkami	0	2
	U dívek se čtyřkami	2	0
Občasný zájem blízkých	U dívek s vyznamenáním	0	2
	U dívek s dvojkami	2	0
	U dívek s trojkami	2	2
	U dívek se čtyřkami	0	0
Nezájem blízkých	U dívek s vyznamenáním	0	0
	U dívek s dvojkami	0	0
	U dívek	0	0

	s trojkami		
	U dívek se čtyřkami	0	0

Chlapci pocitující šikanu; jejich prospěch a zájem blízkých osob o dění ve škole

		Vesnice	Město
Pravidelný zájem blízkých	U chlapců s vyznamenáním	0	3
	U chlapců s dvojkami	2	0
	U chlapců s trojkami	3	1
	U chlapců se čtyřkami	1	2
Občasný zájem blízkých	U chlapců s vyznamenáním	0	1
	U chlapců s dvojkami	0	0
	U chlapců s trojkami	3	3
	U chlapců se čtyřkami	1	0
Nezájem blízkých	U chlapců s vyznamenáním	0	0
	U chlapců s dvojkami	0	0
	U chlapců s trojkami	0	1
	U chlapců se čtyřkami	1	0

Celkem

		Vesnice	Město
Pravidelný zájem blízkých	U žáků s vyznamenáním	4	4
	U žáků s dvojkami	3	0
	U žáků s trojkami	3	3
	U žáků se čtyřkami	3	2
Občasný zájem blízkých	U žáků s vyznamenáním	0	3
	U žáků s dvojkami	2	0
	U žáků	5	5

	s trojkami		
	U žáků se čtyřkami	1	0
Nezájem blízkých	U žáků s vyznamenáním	0	0
	U žáků s dvojkami	0	0
	U žáků s trojkami	0	1
	U žáků se čtyřkami	1	0

4. ZÁVĚR

V této kapitole uvádím vlastní komentář k jednotlivým položkám vyhodnoceného dotazníku.

1. Dokážete vyjádřit, co znamená slovo šikana?

Tato otázka byla otevřená, aby se zjistilo, jestli žáci dokáží samostatně zformulovat, co si pod pojmem šikana představují a co pro ně toto slovo znamená. Na základě výsledků je zřejmé, že žáci šikany dokáží popsat a mají o ní povědomí. Pouze 20 žáků odpovědělo, že neví, jak tento pojem vyjádřit. Zbývající část respondentů vždy uvedla podstatu tohoto jednání (např.: jedná se o fyzické či psychické násilí; je to násilí páchané na mladším či fyzicky slabším jedinci apod.). Na tuto otázku neznalo odpověď více chlapců (16) než dívek (4), což můžeme přičítat menší snaze hochů chtít se vyjádřit nebo také tomu, že šikany sami nepociťují nebo pro ně není důležitá.

2. Jaké jsou podle vás „důvody“ k tomu, aby někdo někoho šikanoval?

Důvody, proč někdo někoho šikanoval, byly různorodé a většina respondentů jich zpravidla uvedla několik. Do tabulky byly zahrnuty jen nejfrekventovanější odpovědi. Mezi ně patří například útočnickovo dokazování si, že je něco víc (v dotaznících popsané také jako „machrování“), což je způsobeno názorem, že někteří lidé jsou méněcenní kvůli svému vzhledu či „divnému chování“.

25 žáků si nedovede vysvětlit, z jakého důvodu se šikana vyskytuje. Jako další důvody, proč šikana existuje, jsou uváděny zábava, zahnání nudy, potřeba získat peníze. Relativně hodně dívek oproti chlapcům si také myslí, že za to může odlišnost šikanovaného či závist šikanujícího. Zato problémy a nevyřízené účty považuje za důvod stejný počet chlapců a dívek.

3. Jak byste reagovali, kdybyste viděli, že někdo někomu ubližuje?

U této položky uváděli někteří respondenti hned několik možných reakcí. Zdůvodňovali to ohledem na konkrétní situaci a okolnosti. Velmi potěšující je zjištění, že velká část dotázaných by se oběti zastala nebo to alespoň nahlásila, pokud by šikany viděla. V odpovědích se také v možnosti „jiné“ vyskytl názor, že by jedinci zasáhli až po obhlédnutí situace a zjištění, zda by mohli mít nad útočníky fyzickou převahu a zda šikanovaného znají. Pokud by oběť neznali, pak by zřejmě nezasahovali. Stejně tak by se situaci nepokoušeli řešit, pokud by cítili, že jim může hrozit fyzická či psychická agrese ze strany šikanujícího či šikanujících.

4. Ve své současné třídě se cítím:

Většina žáků odpověděla, že v jejich současné třídě se cítí velmi dobře nebo spíše dobře. Jako důvody často uváděli kamarády, dobré vztahy ve třídě nebo že ve třídě zažívají spoustu legrace. Odpovědi „spíše špatně“ se vyskytovaly zejména ve třídě, v níž, jak jsem se těsně před rozdávaním dotazníku dozvěděla, se šikana týden před mojí návštěvou řešila. Jedinci, kteří označili položku je mi to jedno, většinou jako důvod uvedli, že se necítí být součástí

kolektivu, protože někdy se s nimi sice ostatní spolužáci baví, ale většinou však ne. Takže se zpravidla nudí, nikdo ze třídy se o ně nezajímá a pokud ano, pak jsou pomlouváni.

5. Máte pocit, že jste byli (nebo jste) někdy šikanováni?

Ze zkoumaného souboru čítajícího 200 respondentů zodpovědělo kladně 40 dotazovaných. Počet chlapců (22) je sice vyšší než počet dívek, ale jde pouze o rozdíl 4 jedinců.

6. Bylo to (je to):

Většina žáků zažila zkušenost se šikanou buď na jiné škole, nebo na škole, kterou navštěvují v současnosti, ale již dříve. 2 jedinci se s ní setkali mimo školní prostředí, nevedli však, kde konkrétně to bylo. Žáci uváděli, že přechodem do jiného kolektivu na druhém stupni se pro ně situace pozitivně změnila.

7. Jak vám bylo ubližováno?

Psychická šikana bývá v odborné literatuře považována za převládající především u dívek, což se potvrdilo i v našem výzkumu, ačkoliv rozdíl mezi dívkami a chlapci zde není výrazný. Fyzická agrese typičtější pro hochy se vyskytuje celkově méně. Zřejmě také proto, že je zjevnější než psychická, odhalitelnější, a tudíž ji lze snáze potrestat. Kombinace fyzické a psychické šikany se nejčastěji projevovala různým poždčováním a hrubší haptikou, provázenou verbálním napadáním.

8. Kdo vám ubližoval (ubližuje)?

Nejčastěji působil jako agresor jedinec v bezprostředně blízkém školním prostředí, nejčastěji spolužák či spolužáci (26 odpovědí), kteří mohli svou oběť sledovat téměř neustále. Nejen, že je šikanovaný často k dispozici na vybití nashromážděných negativních emocí fyzického či psychického charakteru, ale zároveň má šikanující větší přehled, s kým se daný jedinec stýká, s kým komunikuje a zda nemůže jeho jednání nahlásit vyučujícímu.

9. Na koho byste se obrátili, kdybyste potřebovali při tomto problému radu nebo pomoc?

O pomoc by nejvíce žáků požádalo rodiče (93), což pravděpodobně svědčí o jejich dobrém rodinném zázemí. Příliš velký rozdíl se neobjevil u odpovědí dívek (51) a chlapců (42). 44 respondentů by se obrátilo na kamaráda a 22 na učitele. Někteří dotazovaní kombinovali nabízené možnosti, nejčastěji rodiče a učitele.

Jeden žák by šikanování nijak neřešil a nechal by se šikanovat, dokud by to „nevyšumělo“.

10. Zajímají se vaši blízcí (rodinní příslušníci) o to, jak jste se měli ve škole?

Většina rodinných příslušníků (120) se pravidelně zajímá o to, jak se dotazovaným ve škole daří. Pouze 6 žáků odpovědělo, že se jejich blízcí o školu vůbec nezajímají (jednalo se o 2 dívky a 4 chlapce).

11. Pokud se rodiče zajímají o to, jak jste se měli ve škole, o co se zajímají nejvíce?

Většina blízkých (jedná se zejména o rodiče, ale v některých případech i starší sourozence, prarodiče) se zajímá o celkové dění ve škole, tzn. nejen o prospěch a chování, ale i o vztahy mezi spolužáky, o celkovou atmosféru, o různé akce pořádané školou (116 odpovědí). U 62 žáků se jejich příbuzní zajímají pouze o prospěch.

12. Zdá se vám, že je boj proti šikaně dostatečný?

U 138 dotazovaných (80 dívek a 58 chlapců) převládá názor, že boj proti šikaně není dostatečný. 56 jedinců považuje prostředky vyvíjené proti šikaně za dostatečné a 6 jedinců se k tomuto tématu nedokázalo vyjádřit, protože se o ně nezajímají a nemají dostatek vlastních zkušeností, aby mohli projevit svůj názor.

13. Co by se mělo v boji proti šikaně zlepšit?

Nejvíce žáků (76) si myslí, že by se o šikaně mělo více mluvit. 57 žáků uvedlo, že by se mělo konat více přednášek. Kromě těchto dvou uvedených opatření bylo dále navrhováno, aby byly drženy dozory o přestávkách (nejlépe více učiteli) a aby dozírající osoby byly více přísné a více si všímaly i zdánlivě neškodného pošťuchování. Také by se měly zpřísnit tresty za šikanování, problémoví žáci by měli být více sledováni a ostatní žáci by měli být přesvědčeni, že se o šikaně nemusí bát mluvit.

14. Jak byste potrestali člověka, který šikanuje?

V této otázce 119 žáků (z toho 70 dívek) uvádělo položku „jiné tresty“. Nejčastěji šlo o snížené známky z chování, vyhození ze školy či pomoc odborníka (psychologa), pohovor s rodiči, přivolání policie... Vyskytly se však i návrhy, aby agresor musel pomáhat jedinci, kterému ubližoval. Důtku by jako adekvátní trest volilo 64 jedinců a 12 by preferovalo pokárání.

Respondenti by tedy častěji volili tresty razantnější, které by radikálněji upozornily šikanujícího na jeho nepřijatelné chování.

Vlastní poznámka:

Prostor pro vlastní poznámku využily dvě desítky respondentů, kteří zde vyjadřovali své negativní postoje k agresivnímu chování ve školách a na veřejnosti obecně. Jedna respondentka zde blížeji specifikovala způsob, jak je jí psychicky ubližováno. Zazněla tu také nespokojenost s laxním přístupem vyučujících a nezájmem nebo i s bezradností se tímto problémem zabývat.

Zpracovala jsem i přehled šikanovaných jedinců v závislosti na jejich bydlišti (vesnice či město), prospěchu a zájmu blízkých osob o dění ve škole. Počet dotazovaných žijících ve městě a na vesnici je sice téměř totožný, ale část obyvatel vesnice navštěvuje základní školy ve Velkém Meziříčí, tudíž nelze srovnávat kolektivy tříd navštěvovaných výlučně městskými a výlučně vesnickými žáky.

Nejvíce jedinců, kteří mají pocit, že jsou či byli šikanováni, dosahuje vysvědčení s trojkami (17). 11 obětí pak dosahuje výborných výsledků v podobě vyznamenání. U obou těchto skupin projevují blízké osoby zájem o dění ve škole, tudíž i rodina zajímavější se o prostředí výuky není zárukou, že dítě nebude šikanováno.

Práce zmapovala situaci v 8. ročníku základní školy na území Velkého Meziříčí a v jeho okolí. Počet 40 respondentů (z celkového počtu 200), kteří na vlastní kůži pocítili či stále pocítují šikanu, není zanedbatelný. Agresivita ve školách neustále roste (srovnej např. celorepublikové deníky leden – březen 2007) a snižující se pocit bezpečí a jistoty v prostorách školy zažívají dokonce i vyučující. O šikaně se sice poměrně často mluví, ale méně často se v realitě diagnostikuje a fakticky řeší.

Ve své práci jsem se pokusila částečně přispět k potírání šikany zjištěním situace v určité lokalitě, postoupením shrnutých teoretických informací a zpracovaných výsledků ředitelům a výchovným poradcům daných škol.

5. DISKUSE

Výsledky mého průzkumu ukazují, že žáci osmých tříd dokáží vyjádřit podstatu šikany. Většina z nich ví, které podněty vedou jedince, aby začali někoho šikanovat. Více jak dvě třetiny žáků by reagovaly na zjištěné neadekvátní jednání aktivně. Vůči agresorovi by respondenti zasáhli buď přímou a okamžitou pomocí oběti, nebo, pokud by jejich vlastní možnosti nebyly dostačující, by nahlásili takový případ někomu dospělému, aby mohl dostatečně zasáhnout. Nelhostejný přístup žáků v boji proti šikaně je velmi důležitý, protože šikanující osoby nemají v tomto prostředí vhodnou živnou půdu a nemohou se spolehnout na loajalitu spolužáků tím, že se je pokusí zastrášovat.

Proto je velmi pozitivní zjištění, že většina dotazovaných žáků se cítí ve svých třídních kolektivech velmi dobře. Tato skutečnost ovlivňuje celkový přístup ke škole. Pocit sounáležitosti se spolužáky může jedince pozitivně stimulovat. Naopak stresové vlivy, mezi které šikana bezesporu patří, ničí kladné vztahy ke školnímu prostředí vůbec.

Z výsledků vyplývá, že 31 dotazovaných se setkala s šikanou v dřívějším období a 11 z nich je šikanováno i v současné době. Ve srovnání s celorepublikovým výzkumem v našem státě (zdroj: www.blisty.cz/2002/2/1/art9798.html) je na školách šikanováno až 41% žáků a ve Velkém Meziříčí je to „pouze“ 20,5%. Samozřejmě bereme v potaz, že náš vzorek nezastupuje žáky všech ročníků základní školy a nezahrnuje učiliště a střední školy.

Jak již bylo uvedeno výše, podle odborné literatury se nejčastěji vyskytuje psychická šikana. Ke stejnému zjištění přispěl i náš dotazník a stejně tak dotazníkové šetření u studentů Gymnázia v Horních Počernicích (viz kapitola 8.3). Šikana se rovněž nejvíce objevuje mezi žáky v rámci jedné třídy.

Studenti Gymnázia v Horních Počernicích uvedli, že by většina šikanovaných hledala pomoc u přátel či učitelů, ale žáci ze škol ve Velkém Meziříčí by se nejprve obrátili na své rodiče. Bude to nejspíše tím, že se rodiče alespoň někdy (nebo dokonce často i pravidelně) zajímají o celkové dění ve škole svých dětí, což svědčí o funkčnosti rodinného zázemí žáků.

Respondenti se domnívají, že boj proti šikaně je nedostatečný a kromě tradičního zprostředkovávání informací formou přednášek a besed sami uvádějí další možnosti, o kterých se domnívají, že by mohly účinně zapůsobit. Pomoc vidí ve větší spolupráci s učiteli. Jednak ve fyzické přítomnosti pedagogů v prostorách školy o přestávkách, ale také v jejich zájmu a profesionálním přístupu při řešení dílčích problémů.

V otázce, jaké sankce by použili vůči agresorovi, byla většina dotázaných přísná a volili tresty hlubšího dopadu, které by ukázaly nejen postihovanému jedinci, který se dopustil nevhodného jednání, že musí nést za své činy následky, ale i jeho potenciálním následovníkům, že takovéto jednání je nepřijatelné a nebude mlčky tolerováno. Žáci měli možnost vyjádřit svůj názor na potrestání iniciátora šikanování a neváhali kromě běžně udělovaných důtek a snížených známek chování navrhnout i vyloučení.

6. Použitá literatura

Bedrnová, Eva, Nový, Ivan a kol. Psychologie a sociologie řízení. 2.rozšířené vydání. Praha: Management Press, 2004. ISBN 80-7261-064-3

Disman, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7

Gödtel, Reiner. Sexualita a násilí. 1. vyd. Praha: Český spisovatel, 1994. ISBN 80-202-0512-8

Goldmanová, Jane. Jak si nenechat ublížit. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-090-1

Kolář, Michal. Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1

Vágnerová, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese. 3. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-678-0

Periodická publikace:

Kolář, Michal. Jak na šikanu. Psychologie Dnes, únor 2006, č. 2

Internetové odkazy:

Černá, Ria. Sebevražednost dětí a dospívajících. Dostupné z URL: www.socialniproce.wz.cz/www/seminarky/sebevrazednost_deti_a_dospivajicich.htm#top

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Dostupné z URL: www.msmt.cz/files/htm/MP282750022sikana.htm

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Zkrácená závěrečná zpráva projektu MŠMT: Specifický Program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Dostupné z URL: www.msmt.cz/files/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm#_ftn3

Slovník cizích slov. [online]. Dostupné z URL: www.slovník-cizich-slov.cz

Wikipedie, otevřená encyklopedie. [online]. Dostupné z URL: cs.wikipedia.org

7. Přílohy

7.1 Dotazník

Dotazník

Milí žáci,

V posledních letech se řada zemí, včetně České republiky, potýká se zvýšeným agresivním chováním žáků. Obracíme se na vás, abychom zmapovali skutečnou situaci v naší lokalitě.

Cílem tohoto dotazníku je zjistit, jak se cítíte ve škole a jaká je ve vaší škole a třídě pracovní atmosféra. Dotazník je anonymní, prosíme, nepodepisujte se. Nemusíte se obávat, že by vás vaše odpovědi mohly jakkoliv znevýhodnit. Pokuste se na všechny otázky, prosíme, odpovědět pravdivě. Před vlastní částí dotazníku (část II.) je potřeba, abyste vyplnili několik informací, které jsou důležité pro jeho vyhodnocení (část I.).

Instrukce k vyplňování:

U otázek, které nabízejí možnosti, zakroužkuje tu, která nejvíce vystihuje situaci či váš názor. Pokud si možnost žádá doplnění, prosím, učiňte tak.

Jestliže chcete doplnit informace, které jsou podle vás důležité, ale dotazník se na ně neptá, napište je na konci do vlastní poznámky.

Část I.:

1. Jsem: chlapec × dívka

2. Na vysvědčení mám převážně: - vyznamenání - i čtyřky
- jen jedničky a dvojky - i pětky
- i trojky

3. Bydlím: na vesnici × ve městě

Část II.:

1. Dokážete vyjádřit, co znamená slovo šikana? Pokud ano, vysvětlete je:

2. Jaké jsou podle vás „důvody“ k tomu, aby někdo někoho šikanoval? (Pokud uvádíte více možností, podtrhněte tu, kterou považujete za nejčastější „důvod“.)

3. Jak byste reagovali, kdybyste viděli, že někdo někomu ubližuje?

- a) nezasahoval/a bych do toho a nechal/a si to pro sebe
- b) nezasahoval/a bych do toho, ale řekl/a bych o tom někomu dospělému
- c) okamžitě bych se zastal/a oběti
- d) přidal/a bych se k útočníkovi
- e) jiná reakce (prosím, popište ji):

4. Ve své současné třídě se cítím (zakroužkujte a doplňte):

- a) velmi dobře, protože....
- b) spíše dobře, protože...
- c) je mi to jedno, protože...
- d) spíše špatně, protože...
- e) velmi špatně, protože...

